

УДК 338.484.2

*Анна Романова***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ***Анна Романова***СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ***Anna Romanova***SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF TOURISM INDUSTRY DEVELOPMENT IN THE CHERNIHIV REGION**

Визначено систему показників, що об'єктивно характеризує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму в Чернігівській області та місті Чернігові. Зроблено аналіз туристичних потоків за роками та країнами, громадяни яких відвідують Чернігівську область. На основі порівняння регіональних показників із загальноукраїнськими виокремлено соціально-економічні особливості розвитку туристичної галузі в Чернігівському регіоні. Обґрунтовано фактори, що впливають на соціально-економічні показники розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області. Крім того, запропоновано рекомендації щодо перспективного розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області.

Ключові слова: туристична індустрія, в'їзний туризм, виїзний туризм, візитер, туристичний продукт, туристичний збір, Чернігівська область.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Определена система показателей, которая объективно характеризует развитие въездного и внутреннего туризма в Черниговской области и городе Чернигове. Проведен анализ туристических потоков по годам и странам, граждане которых посещают Черниговскую область. На основе сравнения региональных показателей с общеукраинским выделены социально-экономические особенности развития туристической отрасли в Черниговском регионе. Обоснованы факторы, влияющие на социально-экономические показатели развития туристической индустрии в Черниговской области. Кроме того, предложены рекомендации для перспективного развития туристической индустрии в Черниговской области.

Ключевые слова: туристическая индустрия, въездной туризм, выездной туризм, визитер, туристический продукт, туристический сбор, Черниговская область.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 9.

The system of indicators that impartially define the development of inbound and domestic tourism in Chernihiv and Chernihiv region has been determined. The analysis of tourist flows by years and countries, whose citizens visit Chernihiv region, has been fully conducted. The social and economical characteristics of tourism industry development in Chernihiv region have been identified on the basis of regional and state figures comparison. The factors influencing social and economical indicators of tourist industry development in Chernihiv region have been reasoned. Moreover, the recommendations for perspective development of tourist industry in Chernihiv region have been offered.

Key words: tourist industry, inbound tourism, outbound tourism, visitor, tourist product, tourist tax, Chernihiv region.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

JEL Classification: L83

Постановка проблеми. Процес реформ на шляху до децентралізації та євроінтеграції України зумовив актуалізацію розвитку тих галузей економіки, які можуть у короткотривалій перспективі дати поштовх соціально-економічному зростанню регіонів та поліпшенню інвестиційного іміджу країни загалом. Зокрема, це стосується розвитку туристичної індустрії. Проте довгий час до туристичної галузі у країнах пострадянського простору ставились не як до економічної індустрії, а як до галузі соціальної сфери.

За експертними підрахунками, потенційний обсяг ринку української туристичної індустрії за умов ефективного стратегічного менеджменту в'їзного та внутрішнього туризму може дорівнювати близько 10 млрд доларів США [7, с. 68]. Однак більшість управлінців як загальнодержавного, так і місцевого рівня поки не сприймають туристичну сферу як галузь економіки. Це призвело до другорядного значення державної політики у сфері туризму та відсутності комплексного розуміння розвитку галузі. Так, у більшості програм соціально-економічного розвитку областей та міст, зокрема на Чернігівщині та у місті Чернігові, не представлено ґрунтовної аналітики розвитку галузі, а також якісних та кількісних прогнозів на наступний період.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням проблем туристичної діяльності, її впливу на розвиток регіонів, зокрема прикордонних, присвячено багато наукових праць

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

учених, серед яких: О. Амоша, Д. Корнева, М. Мальська, Л. Мазуркевич, М. Орлович, В. Павлов, А. Панасюк, В. Руденко, Д. Стеченко, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін.

Значний внесок у розвиток категоріального апарату та розширення поняття «індустрія туризму» зробила українська вчена О. Любіцева. Що стосується особливостей соціально-економічного розвитку Чернігівського регіону, слід відзначити таких науковців, як С. Шкарлет, В. Удовиченко, М. Бутко тощо.

Проте на сьогодні концептуальні основи формування туристичних регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку туристичних дестинацій розроблена недостатньо, окремі особливості цих регіонів під час формування довгострокових програм їх розвитку враховуються не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування сталого розвитку туристичної індустрії на окремих територіях (у країні, області, районі, туристичному регіоні, курорті тощо). У зв'язку з цим важливим та актуальним завданням сьогодення є визначення проблем розвитку туристичних регіонів, розроблення теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії їх розвитку, виходячи зі специфічних особливостей їхнього функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективний розвиток туристичної індустрії як галузі економіки безпосередньо залежить від наявності наукових й організаційно-практичних засад формування стратегії сталого туристичного розвитку, а також від визнання постійної необхідності проведення правильного соціально-економічного аналізу розвитку галузі, від активізації зусиль влади, бізнесу та громади з метою подолання проблемних питань становлення туристичної індустрії. Тому методика дослідження особливостей розвитку туристичної індустрії регіону є актуальним та потребує подальших досліджень.

Мета статті. Основною метою статті є визначення соціально-економічних особливостей розвитку туристичної індустрії Чернігівської області та розроблення рекомендацій з метою збільшення туристичних потоків регіону. Передбачається розроблення оптимальних методів для дослідження розвитку туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Індустрія туризму – це міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні туристичного продукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення у проведенні дозвілля та в подорожах завдяки виробництву та реалізації товарів і послуг туристичного призначення [3, с. 13].

Таким чином, можна стверджувати, що туристична індустрія – це насамперед економічна категорія, сукупність галузей господарства, що спрямована на створення й реалізацію туристичного продукту для задоволення потреби населення у різних видах подорожей.

Для створення якісної стратегії розвитку туристичної індустрії Чернігівщини необхідно насамперед провести аналіз соціально-економічних показників функціонування туристичної галузі. Одним з таких є туристичний збір як об'єктивний показник динаміки використання закладів розміщення туристами у певній адміністративній одиниці.

Туристичний збір — це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Місцеві ради самостійно приймають рішення про необхідність справляння такого збору на території громади.

Відповідно до статті 10 Податкового кодексу України платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, що перебувають на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк [6].

При цьому платниками збору не можуть бути особи, які:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- а) постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір;
- б) особи, які прибули у відрядження;
- в) інваліди, діти-інваліди та особи, що супроводжують інвалідів І групи або дітей-інвалідів (не більше одного супровідника);
- г) ветерани війни;
- г) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- д) особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих та санаторно-курортних закладів, що мають ліцензію на медичну практику та акредитацію Міністерства охорони здоров'я України;
- е) діти віком до 18 років;
- є) дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади.

Таким чином, лише один такий показник, як туристичний збір не може репрезентативно відображати стан туристичного розвитку регіону, оскільки він не відтворює кількість таких важливих категорій туристів, які прибули з метою ділового (конференц) туризму, оздоровчого туризму (за путівками та курсівками), а також інших категорій туристів, які одночасно є пільговими категоріями.

Крім того, туристичний збір завжди подається у грошових одиницях, тому його збільшення (зменшення) варто розглядати з прив'язкою до інфляційних (дефляційних) процесів у країні. Тобто збільшення обсягу туристичного збору може бути спричинене інфляцією, і аж ніяк не реальним зростанням туристичних потоків.

Тим не менш, туристичний збір варто розглядати як один з критеріїв, що дають загальну динаміку та тенденції туристичного розвитку. Також варто враховувати обсяги та динаміку туристичного збору разом з даними прикордонної служби, звітністю туристичних агенств та операторів, даними соціологічних досліджень туристичного ринку.

Що стосується обсягу та динаміки туристичного збору на Чернігівщині, є дві загальні тенденції: низькі показники у порівнянні з іншими прикордонними областями України та різке падіння показників у 2014 р., як наслідок реального стрімкого зниження кількості туристів на Чернігівщині у зв'язку з воєнними діями на Донбасі (табл.).

Таблиця

Обсяг надходжень туристичного збору по регіонам за 2012–2015 рр. (тис. грн)

Назва регіону	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6
АР Крим	8 456,4	10 890,6	11 761,3	482,6	0,0
Вінницька	89,2	130,6	181,6	181,1	209,6
Волинська	122,9	158,8	219,8	200,7	324,2
Дніпропетровська	635,3	856,3	929,7	877,4	1 289,4
Донецька	746,3	1 163,5	1 317,8	846,1	669,7
Житомирська	61,7	125,4	187,1	169,0	225,3
Закарпатська	548,9	808,6	899,4	930,4	1 527,2
Запорізька	1 180,9	1 365,3	1 490,9	1 410,8	1 565,3
Івано-Франківська	683,0	873,3	956,3	946,8	1 578,5
Київська	502,1	779,4	731,7	682,4	862,5
Кіровоградська	49,9	57,6	58,9	65,7	92,3
Луганська	94,5	191,6	216,1	109,4	47,7
Львівська	2 316,0	3 742,1	3 902,2	3 569,8	5 915,0
Миколаївська	377,5	566,7	588,9	457,5	753,1
Одеська	2 589,0	3 448,5	3 833,1	2 725,3	4 865,2
Полтавська	203,9	313,4	384,5	313,4	449,2

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл.

Рівненська	51,0	97,1	110,6	127,2	170,2
Сумська	107,6	132,1	155,8	130,5	161,6
Тернопільська	95,5	133,9	150,9	128,7	161,4
Харківська	34,2	76,7	882,8	887,8	1 081,5
Херсонська	656,4	914,0	912,7	793,2	1 074,7
Хмельницька	152,5	199,5	223,6	207,8	303,1
Черкаська	192,9	272,9	276,7	271,1	310,9
Чернівецька	146,5	183,6	214,5	228,2	244,1
Чернігівська	107,7	164,0	197,0	154,8	207,8
м. Київ	6 845,9	9 713,3	7 212,8	5 788,0	9 779,0
м. Севастополь	701,6	1 030,1	1 199,8	58,5	0,0
Центральний офіс	-	-	2 491,5	2 022,6	3 257,9
Всього по Україні	27 749,1	38 388,9	41 687,6	24 766,7	37 126,1

Іншим соціально-економічним критерієм, за яким можна оцінити динаміку та соціально-демографічні характеристики туристичного потоку регіону, є дані Державної прикордонної служби України про візитерів, які перетнули кордон Чернігівської області протягом певного періоду. І хоча ці дані також не відтворюють цілісну картину туристичних потоків Чернігівщини, у поєднанні з іншими показниками, ми можемо оцінити динаміку та загальні тенденції розвитку галузі в регіоні.

Так, за даними Державної прикордонної служби, в Україну за 2015 рік через усі контрольні-пропускні пункти Чернігівщини в'їхало 882,936 тис. осіб, що становить 43 % потоку 2012 року. Що стосується динаміки візитерів до Чернігівської області з інших країн, то найбільш різке зменшення потоків спостерігається у 2014 році. Найбільше це стосується візитерів з Російської Федерації, кількість яких у 2015 році становила 26 % від потоку 2012 року [4]. Доцільно використовувати порівняння саме з 2012 роком, оскільки у цей рік спостерігалася найбільша кількість туристів по всіх регіонах України (пов'язано з проведенням футбольного Чемпіонату Євро-2012).

Більш детальний аналіз за кількісним складом та країнами, громадяни яких приїжджали до Чернігівської області протягом 2015 р., наведено на рисунку.

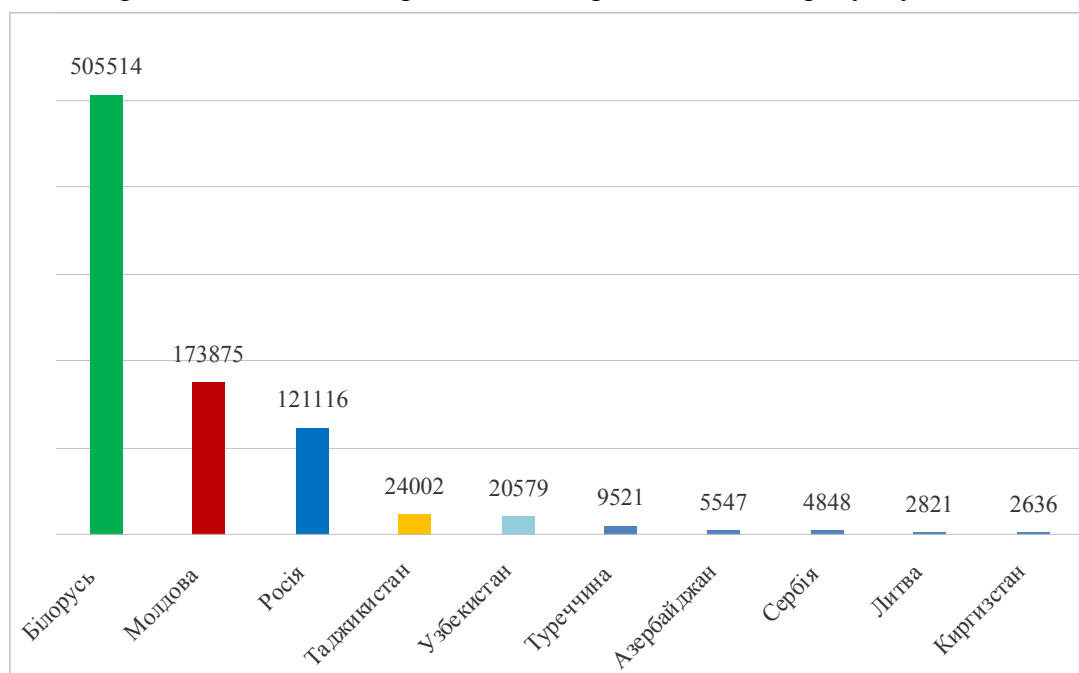

Рис. Візитери Чернігівської області з інших країн (2015 р.)

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дослідивши негативну динаміку в'їзних туристичних потоків на Чернігівщині, ми можемо за допомогою експертного аналізу та емпіричних досліджень виокремити такі причини погіршення соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини:

- військові дії на Донбасі, що спричинили відтік туристів у прикордонній з Росією Чернігівській області;
- значне зменшення російського туриста, спричинене військовим конфліктом;
- інформаційна війна проти України: дезінформація іноземних туристів, створення ілюзії повномасштабної війни та небезпечного перебування на прикордонних територіях;
- відсутність стратегії промоції туристичного продукту Чернігівщини та брендингу регіону;
- недосконале транспортне сполучення (відсутність аеропорту на території області, відсутність популярних залізничних сполучень з іншими обласними центрами країни);
- нерозвинена інфраструктура та низька якість сервісу (відсутність 5-зіркових готелів та мінімальна кількість об'єктів, включених до світових онлайн-систем бронювання, таких як booking.com);
- недооцінка вигід від розвитку туристичної сфери на рівні місцевої влади;
- недостатність кваліфікованих кадрів у сфері розвитку туристичної галузі.

Проаналізувавши причини зниження показників розвитку туристичної галузі Чернігівської області, ми сформулювали основні необхідні передумови розвитку туристичної індустрії регіону:

1. Розроблення ефективної Стратегії розвитку туристичної індустрії та промоції Чернігівської області.
2. Пріоритет розвитку внутрішнього туризму, особливо з акцентом на туристів з Києва.
3. Переорієнтація іноземних туристичних потоків (відхід від російського туриста та орієнтація на туристів з Білорусі, Туреччини та країн Балтії).
4. Створення конкурентоспроможного чернігівського місцевого туристичного продукту.
5. Орієнтація на кластерний розвиток туристичної галузі, поєднання туристичних пропозицій декількох дестинацій у межах регіону.
6. Популяризація туристичного продукту з метою ефективного витрачання ресурсів має здійснюватись виключно для цільових аудиторій внутрішніх та іноземних туристів.
7. Розбудова сприятливої транспортної логістики, включаючи автомобільні дороги, залізничне та в ідеалі авіасполучення (або налагодження зручних трансферів з аеропорту «Бориспіль»).
8. Консолідація зусиль влади, бізнесу та громади у залученні фінансових, інформаційних та кадрових ресурсів для реалізації стратегії туристичного розвитку.
9. Ефективний розподіл фінансових ресурсів на розвиток туристичної галузі, а саме обсяг коштів на популяризацію туристичного продукту має бути не меншим, ніж вартість самого туристичного продукту.
10. Удосконалення туристичного сервісу, навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які залучені в індустрії туризму.

Висновки і пропозиції. На основі зроблених досліджень особливостей соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини можна зробити висновки як щодо процесу вдосконалення збору інформації, так і щодо конкретних пропозицій зі збільшення туристичних потоків.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1. Аналіз особливостей соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівської області необхідно проводити раз на півроку з метою розроблення ефективної стратегії туристичного розвитку регіону.

2. Рекомендується дослідження особливостей розвитку туріндустрії проводити тим виконавчим органам влади, які опікуються розвитком туризму, економіки та безпосередньо відповідають за розроблення й реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

3. Дослідження соціально-економічного стану розвитку туристичної галузі варто проводити на основі багатьох соціально-економічних показників: як обсягів туристичного збору, так і даних прикордонної служби, звітностей туристичних агентств та операторів, музейних об'єктів, національних заповідників, даних соціологічних досліджень туристичного ринку, тощо.

4. Основні особливості соціально-економічного розвитку туристичної індустрії Чернігівщини полягають у неефективному використанні туристичних ресурсів; значно меншою туристичною активністю у порівнянні із західними прикордонними регіонами України; різким зменшенням туристичних потоків у 2014 році у зв'язку з воєнними діями на Донбасі; залежністю та відсутністю вчасної переорієнтації від російського транзитного туриста; великій частці білоруських шопінг-туристів у загальній структурі іноземних туристів; недосконалою транспортною логістикою.

5. З метою сталого розвитку туристичної індустрії рекомендовано постійно проводити заходи, що пов'язані як з популяризацією туристичного продукту регіону, так і з вдосконаленням логістичної системи регіону, а також налагодженням туристичної інфраструктури і сервісу.

Список використаних джерел

1. Борушчак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушчак. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. – 288 с.
2. Корнева Д. А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д. А. Корнева // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 174–180.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. / О. О. Любіцева. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Альтерпрес, 2006. – 430 с.
4. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dpsu.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, №15-16, № 17. – Ст. 112.
7. Романова А. На розвиток туризму! / А. Романова // Український туризм. – 2016. – № 3. – С. 68–69.
8. Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року / [І. В. Підлетейчук, О. М. Адаменко, П. В. Андрусак та ін.]. – Івано-Франківськ, 2007. – 259 с.
9. Шепелюк С. І. Особливості становлення та розвитку туристичної індустрії в Україні / С. І. Шепелюк // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 262–268.

References

1. Borushchak, M. (2006). *Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv [Problems of development strategies tourist regions]*. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy (in Ukrainian).
2. Korneva, D.A. (2011). *Osoblyvosti rozvytku turystychnoi infrastruktury v Ukraini [Features of the development of tourism infrastructure in Ukraine]*. *Visnyk DITB – Visnyk DITB*, no. 15, pp. 174–180 (in Ukrainian).
3. Liubitseva, O.O. (2006). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Tourism market (geospatial aspects)]* (3rd ed., rev. and enl.). Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [State Border Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://old.dpsu.gov.ua>.

5. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Code of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI] (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 13-14, no. 15-16, no. 17, article 112.

7. Romanova, A. (2016). Na rozvytok turyzmu! [On the development of tourism!]. *Ukrainskyi turyzm – Ukrainian tourism*, no. 3, pp. 68–69 (in Ukrainian).

8. Pidleteichuk, I.V., Adamenko, O.M., Andrusiak, P.V. et al. (2007). *Stratehiia rozvytku ta marketynhu turyzmu Ivano-Frankivskoi oblasti do 2015 roku [Strategy development and marketing of tourism in Ivano-Frankivsk region by 2015]*. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).

9. Shepeliuk, S.I. (2013). Osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku turystychnoi industrii v Ukraini [Features of formation and development of the tourism industry in Ukraine]. *Visnyk DITB – Visnyk DITB*, no. 17, pp. 262–268 (in Ukrainian).

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com